

TOMASZ DROŻYŃSKI

Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, Włochy | Wydział Filozofii

ORCID: 0000-0002-0960-3954

Ressentiment* jako uczucie reaktywne i faktor życia moralnego w świetle studium genealogicznego Friedricha Nietzschego *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift

RESSENTIMENT AS A REACTIVE EMOTION AND FACTOR OF MORAL LIFE IN LIGHT OF THE GENEALOGICAL STUDY OF FRIEDRICH NIETZSCHE ZUR GENEALOGIE DER MORAL. EINE STREITSCHRIFT

Summary

Friedrich Nietzsche (1844–1900), a critic of Western culture and Christianity in particular, was the author of *Zur Genealogie der Moral* (1887), a polemical study on the various manifestations of the constitution of morality. According to the German philosopher, *ressentiment* appears to be important in the genealogical study of morality. This specialised term, for which Nietzsche finds no equivalent in his native language, is the key to understanding the new construction of morality from the perspective of the revaluation of values (*Umwertung aller Werte*).

This article is a selective attempt to describe *ressentiment* as a reactive feeling and a fact of human moral life by showing the semantic scope of the concept and presenting the functioning of the psychological mechanism, its meaning, and the consequences it produces. The lexical analysis of the concept allows us to examine, in a genealogical-Nietzschean way, what is the essential content of the *terminus technicus* itself. The semantic analysis leads to the discovery of *ressentiment* as a certain attitude of a moral nature that has its proper place in the spiritual-psychic structure of man. *Ressentiment* comes down to experiencing unfriendly feelings, usually directed against another human being. Using the knowledge of this mechanism, one can see a practical application in Nietzsche's philosophy (dualism: the weak-strong and the victory of slave morality). The essential role of *ressentiment* in the moral life of man appears as a panacea serving to alleviate suffering. The product of *ressentiment* is slave morality, which has been victorious in history because of the weakness of the human condition as a "sick animal". This mechanism is the source of Judeo-Christian morality. *Ressentiment* produced the poisoned

values of Christianity and, as a result, of the entire European civilisation and decadent culture. In *Zur Genealogie der Moral*, Nietzsche repeatedly describes man as possessed by resentment – “der Mensch des ressentiment”. The man possessed by resentment is “the cellar animal, full of vengeance and hatred” and the discoverer of an impure conscience.

Keywords: Nietzsche, resentment (*ressentiment*), slave morality, genealogy

Wprowadzenie

Friedrich Nietzsche (1844–1900) to wybitny niemiecki filozof, jeden z najbardziej znanych i inspirujących myślicieli filozofii nowożytnej i współczesnej. Jego specyficzny styl pisania, niejednokrotnie w postaci aforyzmów nastroczających trudności interpretacyjne, nie przestaje fascynować rzeszy czytelników na całym świecie. Niesłabnąca popularność, którą cieszy się ten filozof, przejawia się w niezliczonych tłumaczeniach i wznowieniach jego dzieł w różnych językach.

Jako twórca swoistej wartościującej „filozofii życia”¹ wzbudza ciągle emocje – od podziwu po ostrą krytykę. Dla wielu jawi się on jako zwolennik kultu Dionizosa i krytyk zachodniej kultury, a w szczególności chrześcijaństwa. Widzi się w nim bezlitosnego burzyciela tradycji i głosiciela śmierci Boga (*Tod Gottes*), idei woli mocy (*Willens zur Macht*), witalizmu (*Vitalismus*), nadczłowieka (*Übermensch*) i przewartościowania wszystkich wartości (*Umwertung aller Werte*). Rozpoznaje się także w nim wnikliwego analityka współczesności, piewce nihilizmu, zwiastuna ateizmu i demaskatora uniwersalistycznej moralności. W jego myśli dostrzega się nową koncepcję moralności, wyjście poza dobro i zło, walkę z dekadencją, relatywizm epistemologiczny i etyczny².

W dość bogatym dorobku filozoficznym Nietzschego można wyróżnić trzy podstawowe okresy, które naznaczone były wpływami określonych osób. Pierwszy okres charakteryzował się kultem sztuki i Schopenhauerowskim pesymizmem. W tym czasie na myśl filozofa wpłynął najbardziej Richard Wagner, z tego okresu pochodzą takie dzieła, jak *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1872) i *Unzeitgemäße Betrachtungen* (1873–1876). W drugim etapie rozwoju myśli filozoficznej widać wyraźną fascynację nauką, Nietzsche pozostawał wówczas pod wpływem Charlesa Darwina i Herberta Spencera. W tym czasie powstały: *Menschliches, Allzumenschliches* (1878–1880), *Morgenröte* (1881), *Die fröhliche Wissenschaft* (1882). Ostatni okres prezentuje najbardziej dojrzałą myśl filozoficzną, w której Nietzsche ukazał własny, oryginalny koncept. W tym czasie stworzył

1 Por. J. Legowicz, *Zarys historii filozofii*, Warszawa 1976, s. 423.

2 Zob. G. Sans, *Al crocevia della filosofia contemporanea*, Roma 2010, s. 175–176.

największe dzieła: *Also sprach Zarathustra* (1883–1885), *Jenseits von Gut und Böse* (1886); z tego czasu pochodzi także *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift* (1887)³, na którym opieram niniejsze opracowanie.

Zur Genealogie der Moral to polemiczne studium różnorodnych przejawów konstytuowania się moralności jako takiej. Dzieło składa się z trzech rozpraw poprzedzonych przedmową. W pierwszej sekcji Nietzsche szczegółowo przedstawia zagadnienie dualizmu dobra i zła (*Gut und Böse, Gut und Schlecht*). W drugiej części filozof omawia problem winy, kary i sumienia (*Schuld, schlechtes Gewissen, und Verwandte*). W trzeciej natomiast rozważa problem ideału ascetycznego (*Was bedeuten asketische Ideale?*); jest to jednocześnie komentarz do aforyzmu z dzieła *Also sprach Zarathustra*.

Warto zwrócić uwagę, że *Zur Genealogie der Moral* stanowi najważniejszą spośród nieaforystycznych prac filozofa. Jest zarazem rozwinięciem i dookreśleniem myśli wyrażonych we wcześniejszych dziełach. Wydawać się może, że jest to dzieło niedokończone, miejscami dość chaotyczne, emocjonalnie chwiejne i prowokacyjne⁴. Jednakże według znawców stanowi jedną z nielicznych prac ukończonych i napisanych systematycznie⁵.

Nietzsche tworzy swoje polemiczne pismo wiosną i wczesnym latem 1887 roku w Sils-Maria w Szwajcarii⁶. Celem dzieła jest ukazanie pochodzenia moralności i odkrycie prąródła w życiu człowieka i jego rozwoju. Filozof aplikuje do badań metodę genealogiczną, korzysta zarazem w swoim studium z dorobku nauk historycznych, filologicznych i psychologicznych⁷. Przyczynkiem do powstania *Zur Genealogie der Moral* jako pisma polemicznego było niezgadanie się z teorią Paula Rée nakreśloną w pracy *Der Ursprung der moralischen Empfindungen* (1877). Dla Nietzschego była to ostatecznie typowa naturalistyczno-konwencjonalistyczna teoria moralności o darwinowskim charakterze⁸.

Według autora *Zur Genealogie der Moral* niewątpliwie ważnym w badaniu genealogicznym nad moralnością wydaje się *ressentiment* – pojęcie zapożyczone z języka francuskiego. To swoisty *terminus technicus*, dla którego Nietzsche nie znajduje odpowiednika w rodzimym języku. Wydaje się zarazem, że ten specjalistyczny termin to klucz do zrozumienia nowej konstrukcji moralności, zaproponowanej

3 Zob. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, Warszawa 2002, t. 3, s. 164.

4 Por. J. Hartman, *Doctor perversus*, w: F. Nietzsche, *Z genealogii moralności*, Kraków 2006, s. 130.

5 Zob. J. Richardson, *Nietzsche's System*, Oxford–New York 1996, s. 109–122.

6 Por. M. Montinari, *Cronologia*, w: F. Nietzsche, *Genealogia della morale*, Milano 2011, s. 161–165.

7 Por. F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 7.

8 Por. J. Hartman, *Doctor perversus...*, s. 128.

przez filozofa w perspektywie przewartościowania wartości. Niniejszy artykuł jest próbą selektywną opisu *ressentiment* jako uczucia reaktywnego i faktu życia moralnego człowieka poprzez ukazanie zakresu semantycznego pojęcia i przedstawienie funkcjonowania mechanizmu psychologicznego, jego znaczenia i konsekwencji, które wywołuje.

1. Analiza semantyczna i leksykalna pojęcia *ressentiment*

Na początku pojawia się podstawowe pytanie: *czym właściwie jest ressentiment?* Pomocą w określeniu tego pojęcia będzie analiza filologiczna. Badając genealogicznie sam termin *ressentiment*, można odnieść wrażenie, że jest to specyficzne słowo powstałe w języku francuskim na podstawie późnołacińskich zbitok „re” i „sentimentum”. Trzeba jednakże doprecyzować, że w łacinie nie istnieje termin *resentimentum*, rdzeniem pozostaje tylko słowo *sentire* (odczuwać coś, czuć) oraz prefiks „re”.

Ressentiment w języku francuskim oznacza urazę, obrazę, żal, niechęć, pretensję. Rzeczownik *ressentiment* wywodzi się od czasownika *ressentir*, który określić można jako odczuwać, czuć, doznawać, żywić urazę⁹. Przedrostek „res” wskazuje na ponowną rzeczywistość, podkreśla ruch przeciw, wbrew, na nowo. W języku polskim termin *ressentiment* przetłumaczono jako „resentyment”, a jego znaczenie słownik określa jako ‘uraza’, ‘niezadowolenie’, ‘niechęć’¹⁰. Językoznawcy wskazują, że jest to klasyczne zapożyczenie galicyzmu na zasadzie tak zwanej pożyczki graficznej (*ressentiment* – resentyment). Oznacza to zatem, że przyjęto do rodzimego języka słowo obcego pochodzenia, zmodyfikowano natomiast jego zapis. Zrezygnowano wobec tego wyłącznie z geminaty „ss” na rzecz pojedynczej litery „s” oraz zastąpiono nieznane polszczyźnie połączenia „ti-” w „ty-”¹¹.

Analiza semantyczna wyrazu *ressentiment* wskazuje, że termin ten nie ma nic wspólnego z sentymentem. Innymi słowy, nie jest to powtórny sentyment do kogoś bądź czegoś; nie jest to odrodzenie się sympatii wobec jakiejś rzeczywistości ani wtórne obdarzanie kogoś uczuciem lub zaufaniem. Należałoby raczej scharakteryzować *ressentiment* jako postawę niechęci motywowaną odczuciem lub

9 Por. B. Frosztęga, J. Karna, D. Krzyżanowska, *Wielki słownik polsko-francuski*, t. III, Warszawa 1981, s. 588.

10 Por. W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 936; *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, vol. III, Warszawa 1994, s. 49.

11 M. Malinowski, *Resentymment*, <https://obcyjezykpolski.pl/resentymment/> (dostęp: 10.10.2020).

odczuwaniem. Jest to uraza wobec kogoś albo przeciw czemuś, która polega na powtarzającym się przeżywaniu wrogich intencji i uczuć¹².

Powyższa analiza prowadzi nas do odkrycia terminu *ressentiment* jako pewnej postawy o charakterze moralnym, która ma właściwe miejsce w duchowo-psychicznej strukturze człowieka.

2. *Ressentiment* jako mechanizm psychologiczny

Ressentiment stanowi formę mechanizmu o charakterze psychologiczno-moralnym i sprowadza się do przeżywania nieprzyjaznych uczuć, wymierzonych zazwyczaj przeciw innemu człowiekowi. Tym samym rodzi się w osobie postawa wrogości wobec niego, wskutek czego pogłębia i stabilizuje się negatywne nastawienie psychologiczne¹³.

Ressentiment jako mechanizm psychologiczny można zilustrować bajką *De vulpe et uva* (O lisie i winogronach), która według tradycji przypisana jest Ezopowi bądź Fedrusowi:

Fame coacta uulpes alta in uinea/
uam adpetebat, summis saliens uiribus./
Quam tangeret ut non potuit, discedens ait:/
„Nondum matura es; nolo acerbam sumere”./
Qui, facere quae non possunt, uerbis eleuant,/
adscribere hoc debebunt exemplum sibi¹⁴.

Adaptacją tekstu jest bajka *Lis i winogrona* autorstwa Jeana de La Fontaine’a¹⁵.

Z fabuły bajki można się dowiedzieć, że lis odczuwający głód chce zdobyć słodkie winogrona, których nie może dosięgnąć. Po nieudanych próbach zdobycia odchodzi zrezygnowany z przekonaniem, że i tak nie były dojrzałe. Morał bajki jest jeden: łatwo deprecjonować wartość, której nie można zdobyć czy osiągnąć. Lis odkrywa wartość w winogronach, ale ze względu na niemożność ich osiągnięcia

12 Zob. K. Krajewski, *Resentyment*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. XVII, Lublin 2012, s. 16.

13 Tamże.

14 L. Gibbs, *Aesop's Fables in Latin: Ancient Wit and Wisdom from the Animal Kingdom*, Illinois 2009, s. 183–186. „Lis, napędzany głodem, chciał kiść winogron na szczycie winorośli i skoczył z najwyższą siłą. Gdy nie mógł się jej dotknąć, odszedł mówiąc: «Nie jesteś jeszcze dojrzały; nie wzmę kwaśnego». Ci, którzy umniejszają to, czego nie mogą uczynić, będą musieli przypisać sobie ten przykład” [tłum. T.D.].

15 „Lis pewien, łgarz i filut, wychudły, zgłodniały,/
Zobaczył winogrona rosnące wysoko./
Owoc, przejrzystą okryty powłoką,/
Zdał się lisowi dojrzały./
Więc rad z uczyty, wyteżył swoją chudą postać,
Skoczył, sięgnął, lecz nie mógł do jagód się dostać./
Wpředce przeto zaniechał daremnych podskoków./
I rzekł: «Kwaśne, zielone, dobre dla żarłoków»” (J. de La Fontaine, *Bajki*, Warszawa 1876, s. 164–167).

produkuje ukrytą pseudowartość. Rezultatem takiego podejścia jest odnalezienie samego siebie w świecie fikcji i iluzorycznych wartości.

W tym kontekście wydaje się, że *ressentiment* rodzi się w momencie poniżenia i wstydu związanego z własną niemocą i oznacza zjawisko tworzenia złudnych wartości oraz ocen moralnych jako rekompensaty własnych ograniczeń. Może przyjąć rozmaite stopnie i formy tego zjawiska, począwszy od pomniejszania wagi dobra lub zła moralnego, aż do zakwestionowania istnienia tych wartości¹⁶.

Ressentiment stanowi zatem formę mechanizmu obronnego, czyli sposobu radzenia sobie z wewnętrznym konfliktem, który ma na celu zmniejszenie frustracji, zniechęcenia i poczucia winy. W kategoriach psychologicznych taki mechanizm może być określany wielorako¹⁷.

3. Przykład funkcjonowania *ressentiment*, czyli zwycięstwo moralności niewolniczej

Nietzsche uważany bywa za odkrywcę *ressentiment*. Inspiracją do stworzenia *terminus technicus* była lektura dzieła Eugena Dühringa *Der Wert des Lebens* (1865)¹⁸, która wywarła na filozofie ogromne wrażenie. Wydaje się jednak, że największy i decydujący wpływ na Nietzschego miała powieść Fiodora Dostojewskiego z 1864 roku *Notatki z podziemia* (Записки из подполья)¹⁹. Jest to pierwsza powieść rosyjskiego pisarza o tematyce egzystencjalnej, która w sposób psychologiczny opowiada o życiu byłego urzędnika z Petersburga. Według znawców główny bohater to dla Nietzschego²⁰ paradygmat człowieka opanowanego przez resentyment „der Mensch des *ressentiment*”²¹.

16 Por. M. Czachorowski, *Resentyment*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. VIII, Lublin 2007, s. 764.

17 Można *ressentiment* zinterpretować zatem jako wyparcie (usunięcie ze świadomości lub utrzymanie poza świadomością myśli, wyobrażeń i wspomnień, które są bolesne lub budzą lęk; konflikt między *id* i *ego*), racjonalizację (użycie samooszukujących się usprawiedliwień nieakceptowanego zachowania lub niepowodzenia) oraz projekcję (przypisanie własnego, nieakceptowanego impulsu innej osobie, lęk neurotyczny przekształca się wówczas w obiektywny) bądź zaprzeczenie (udawanie, że sytuacja naprawdę zagrażająca lub wzbudzająca lęk nie ma miejsca; konflikt pomiędzy impulsami *id* i frustrującą je rzeczywistością). Por. *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, t. II, Gdańsk 2000, s. 616–617.

18 Por. M. Skirl, *Ressentiment*, w: *Nietzsche Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, red. H. Ottmann, Stuttgart 2000, s. 312.

19 Zob. A. Orsucci, *Genealogia della morale. Introduzione della lettura*, Roma 2001, s. 59–60.

20 Zob. Ch.A. Miller, *Nietzsche's Discovery of Dostoevsky*, „Nietzsche-Studien” 2 (1973), s. 202–257.

21 Zob. P. Stellino, *Affekte, Gerechtigkeit und Rachein Nietzsches Zur Genealogie der Moral*, w: *Nietzscheforschung Jahrbuch der Nietzsche-Gesellschaft*, red. V. Gerhardt, R. Reschke, vol. XV, Berlin 2007, s. 247–256.

Bezpośrednio tematyka *ressentiment* pojawia się w ramach głównego zadania krytyki moralnej wartości²². Koncepcja nakreślona została już w *Jenseits von Gut und Böse*, a rozwinięcie jej znajduje się przede wszystkim w *Zur Genealogie der Moral*²³.

Ressentiment to dla filozofa podstawowy mechanizm psychologiczny, który wyjaśnia zależności i określa konflikt między dwoma opozycyjnymi stanami – słabymi i silnymi. Nietzsche wskazuje, że silni są szlachetni i przynależą im tytuł panów (arystokracji). Słabi natomiast są podwładni – to klasa niewolników. Problem nie polega na tym, że to silni narzucają swoją moralność słabym, ale przeciwnie, to podwładni tworzą swoistą rebelię wobec panów. Jest ona powodowana tym, że słabi odczuwają niezdolność do czynienia tego, co czynią silni. Innymi słowy, w relacji niewolników do arystokratów wkrada się *ressentiment* jako uczucie o charakterze negatywnym. Z biegiem czasu odraza i poczucie wstrętu podwładnych względem panów przeobraża się w trwałą postawę, która się uzewnętrznia. W poczuciu awersji słabi tworzą nowe normy moralne, a robią to tylko po to, aby zapobiec zrealizowaniu się silnych. Wykreowane wartości to nic innego jak wytwór zazdrości niewolników wobec panów²⁴.

W tym kontekście Nietzsche w pierwszej rozprawie *Zur Genealogie der Moral* dobitnie pokazuje, że: „bunt niewolników na polu moralności zaczyna się tam, że *ressentiment* samo twórczym się staje i płodzi wartości: *ressentiment* takich istot, którym właściwa reakcja, reakcja czynu, jest wzbroniona i które wynagradzają ją sobie tylko zemstą w imaginacji”²⁵.

Ressentiment jest cechą charakterystyczną moralności niewolniczej, to uczucie nienawiści i zemsty wobec ludzi mocnych. Jest swoistą reakcją, czyli uczuciem reaktywnym. Jak przekonuje Nietzsche: „jej akcja jest z gruntu reakcją”²⁶. *Ressentiment* to zatem odpowiedź słabego wobec silnego, wiąże się z urazą wobec świata, żalem do życia, które nie spełnia oczekiwań. Nie jest to odpowiedź natychmiastowa i otwarta, lecz ma znamiona tłumionych uczuć. Słaby nie ma odwagi stanąć bezpośrednio wobec silnego. Arystokrata może jedynie zareagować od razu, natomiast słaby musi czekać, gdyż zdaje sobie sprawę z własnej niemocy. Stłumione uczucia rodzą w nim niechęć, urazę, a nawet zazdrość²⁷.

22 Zob. A. Magris, *Nietzsche*, Brescia 2003, s. 103–109.

23 Słowo *ressentiment* występuje w *Zur Genealogie der Moral* aż 32 razy.

24 Zob. G. Sans, *Al crocevia della filosofia contemporanea...*, s. 180–181.

25 F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 24.

26 Tamże, s. 25.

27 Zob. J. Gorczyca, *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica*, Roma 2011, s. 96.

Bezsilność poddanych wobec panów²⁸ implikuje cierpienie słabych, wobec tego bunt staje się odpowiedzią. *Ressentiment* jawi się więc jako reakcja negatywna: deprecjonowanie i demonizowanie wartości. Powstają nowe wartości lub raczej *contra*-wartości. Moralność niewolnicza jest zatem reaktywna, gdyż za dobre uznaje własne cnoty moralne, a za złe cnoty, których nie może osiągnąć. W ten sposób pozwala ona słabym uszlachetnić swoją słabość i w pewnym stopniu zemścić się na silnych. Warto zwrócić uwagę, że zjawisko to nie uzewnętrznia się od razu, ale jest procesem. Konceptualna konstrukcja moralności dobra i zła poddana zostaje dzięki temu reinterpretacji²⁹.

Można by powiedzieć, że *ressentiment* kreuje dobro w dwojaki sposób. Z jednej strony tworzy dobro w odniesieniu do twierdzenia ukutego w samym sobie. Z drugiej zaś strony jako rezultat quasi-refleksji, która dotyczy negacji drugiego. W tym sensie, gdy ktoś inny jest zły, to na zasadzie opozycji wobec niego samego, drugi jest dobry albo inaczej – musi być dobry. Tak wydaje się funkcjonować mechanizm resentymentu.

4. Rola *ressentiment* w życiu moralnym człowieka

Nietzsche zauważa, że podstawa moralności sama nie jest moralna, odzwierciedla ona jedynie stosunki walki i siły. Filozof przedstawia w pierwszej rozprawie *Zur Genealogie der Moral* swoją sławną myśl o narodzinach moralności z *ressentiment* jako zwartą teorię. Można powiedzieć, że według tej teorii u podstaw oceny „dobre i złe” leży inna i starsza ocena, którą określić można jako „dobre i lichy”.

Według wizji Nietzschego to ludzie słabi i wymagający ochrony nazwali ludzi silnych złymi. Sami jednak byli w oczach silnych lichymi. Ludzie, których cechuje moralność niewolnicza, są niezdolni do jakiegokolwiek reakcji. Ich podstawowe działanie ogranicza się zatem do zwalczania moralności dostojnej. Skrzywdzeni przez życie ludzie mogą bronić się przed przewagą silnych, tylko redefiniując cnoty silnych jako wady (bezwzględność, dumę, śmiałość, rozrzutność). Nietzsche wskazuje także na odwrotny proces, według którego typowe konsekwencje niemocy silnych słabi ogłosili cnotami (pokora, współczucie, pilność, posłuszeństwo)³⁰.

28 „Podczas gdy wszelka moralność dostojna wyrasta z tryumfującego potwierdzenia siebie samej, moralność niewolnika mówi z góry «nie» wszystkiemu, co «poza nim», co «inne», co nie jest «nim samym»: i to «nie» jest jej czynem twórczym. To odwrócenie ustanawiającego wartości spojrzenia – ten konieczny kierunek na zewnątrz, miast wstecz ku samemu sobie – jest właśnie właściwe uczuciu *ressentiment*”. (F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 24).

29 Zob. C. Janaway, *Beyond Selflessness. Reading Nietzsche's Genealogy*, Oxford–New York 2009, s. 100.

30 Por. F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 25–27.

Można powiedzieć dość przekornie, że panowie jako silni stali się *nolens volens* barbarzyńcami. Słabi natomiast, reinterpretując wartości, okazali się kreatywni³¹.

Ustanowienie moralności jest „zemstą w imaginacji”³², która wtedy odnosi sukces, kiedy ludzie silni nie potrafią ocenić samych siebie inaczej niż z perspektywy ludzi słabych. Silni ludzie są pokonani, gdy ulegną wymagowanej moralności resentymentu. Walka w odniesieniu do moralności toczy się o władzę definiowania: kto pozwala się komu oceniać.

Można zatem zadać pytanie, jaka jest rola *ressentiment* w życiu moralnym człowieka. Niewątpliwie jest to medium służące do załagodzenia cierpienia, lek ułatwiający zniwelowanie bólu, który zatruwa życie człowieka (*Weltschmerz*). Jednocześnie to oręż słabych przeciwko silniejszemu, zbrojne ramię w walce niewolników z arystokratami³³. Produktem *ressentiment* jest moralność niewolnicza, która odniosła zwycięstwo w dziejach z powodu słabości ludzkiej kondycji jako „zwierzęcia chorego”³⁴. Tym samym w życiu moralnym człowieka przedstawia się jako roszczeniowa i zawistna postawa względem świata. Moralność określona przez *ressentiment* jest moralnością przeciwko cnotom praktykowanym przez arystokratów.

5. *Ressentiment* jako źródło moralności judeo-chrześcijańskiej

Nietzsche posłużył się terminem *ressentiment* w odniesieniu do historii Izraela i systemu wartości reprezentowanego przez Żydów³⁵. Moralność żydowska bazuje – według badania genealogicznego filozofa – na chęci zemsty, ale jest to „zemsta przysła”. Naród żydowski nie miał możliwości, aby ujawnić siłę swojego gniewu, dlatego powstał u nich *ressentiment*. Uczucie to z czasem pogłębiało się, co spowodowane było wieloma czynnikami, również tym, że stopniowo nie było już właściwego obiektu mściwego uczucia³⁶.

Ressentiment, jako mechanizm psychologiczny, wytworzył zatrute wartości chrześcijaństwa, a w efekcie całej cywilizacji europejskiej i kultury dekadencjonalnej³⁷. Warto zwrócić uwagę, że dla filozofa chrześcijaństwo z historycznego

31 Zob. M. Migotti, *Slave Morality, Socrates, and the Bushmen: A Critical Introduction to „On the Genealogy of Morality”, Essay I*, w: C.D. Acampora, *Nietzsche's On the Genealogy of Moral*, Lanham 2006, s. 109–129.

32 F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 24.

33 Zob. J. Górczyca, *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica...*, s. 96.

34 M. Czachorowski, *Resentiment...*, s. 764.

35 Por. Y. Yovel, *Nietzsche and the Jews: The Structure of an Ambivalence*, w: C.D. Acampora, *Nietzsche's On the Genealogy of Moral...*, s. 277–289.

36 Por. F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 21–22.

37 Por. J. Górczyca, *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica...*, s. 96.

punktu widzenia, jako swoisty platonizm dla ludu³⁸, to najbardziej znaczący owoc resentymetu. Moralność platońsko-chrześcijańska, stygmatyzowana jako moralność *ressentiment*, jest w jawnej opozycji wobec wysublimowanej i szlachetnej moralności cnót praktykowanej przez arystokratów³⁹.

Chrześcijaństwo nie jest religią bazującą na mocy, dlatego powstał w jej obrębie kult miłosierdzia i litości. Widoczne jest przewartościowanie wartości. „Niemoc” staje się „dobrocią”, „niemożność zemsty” – „przebaczeniem”, „uległość” wobec tych, których się nienawidzi – „posłuszeństwem”. Nietzsche nazywa to zemstą wysublimowaną. Chrześcijaństwo jawi się zatem jako najsubtelniejszy wykwit *ressentiment* i „wielka skarbnica najprzemysłniejszych środków pocieszycielskich”⁴⁰; szczególnie ujawnia się to, gdy filozof analizuje problem ideałów ascetycznych.

Zdaniem Nietzschego najbardziej narażonymi na *ressentiment* są kapłani. Kapłan-asceta to dla filozofa szczególnie przykładowy, któremu poświęca wiele miejsca zwłaszcza w trzeciej rozprawie *Zur Genealogie der Moral*. Nietzsche widzi w nim ucieleśnienie moralności chrześcijańskiej naznaczonej przez *ressentiment*.

6. Człowiek opanowany przez resentment – „der Mensch des *ressentiment*”

Ressentiment w filozofii Nietzschego to nie tylko element historii metafizyczno-moralnej, ale fenomen codziennego życia, gdzie ludzie, tworząc iluzję opartą na małych kłamstwach, przedstawiają samych siebie lepszymi, aniżeli są w rzeczywistości⁴¹.

W *Zur Genealogie der Moral* filozof wielokrotnie opisuje człowieka opanowanego przez resentment „der Mensch des *ressentiment*”. Warto dokonać charakterystyki i przyjrzeć się jego poszczególnym elementom, by dzięki temu rozpoznać nietzscheańską antropologię stygmatyzowaną mechanizmem psychologicznym.

Kim jest zatem „der Mensch des *ressentiment*”? Jak przekonuje Nietzsche, człowiek opanowany przez *ressentiment* nie jest szczerzy, naiwny, nie potrafi być uczciwy i otwarty. Życie ukryte ma tylko dla niego wartość. Potrafi milczeć i czekać, umie się upokarzać. „Jego dusza zezuje; duch jego kocha schówki, kryjome dróżki i wrota od tyłu”⁴². Bardzo ważna jest dla niego roztropność, która jest jego pierwszorzędną cechą. To człowiek słaby, uwikłany we własne pamiętanie i przez nie

38 Por. W. Tatariewicz, *Historia filozofii...*, s. 165.

39 Zob. J. Salaquarda, *Nietzsche and the Judaeo-Christian tradition*, w: B. Magnus, K.M. Higgins, *The Cambridge Companion to Nietzsche*, New York 1996, s. 103–104.

40 F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 101.

41 Zob. R. Bittner, *Ressentiment*, w: *Nietzsche, Genealogy, Morality. Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals*, red. R. Schacht, Berkeley–Los Angeles–London 1994, s. 130.

42 F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 26.

zniewolony – inercyjnie ulega pamięci, a więc nawet nie wpływa na własne reakcje, bo jemu właściwa reakcja jest wzbroniona. Nie potrafi się uwalniać, żywi się i żyje przeszłością, tkwi w tym, co przeszłe, już niebyłe⁴³. Tworzy nowego wroga i przewartościowuje pojęcia „dobry” i „zły”. Człowiek opanowany przez *ressentiment* to „piwniczne zwierzę, pełne zemsty i nienawiści”⁴⁴ i odkrywca nieczystego sumienia.

Francuski filozof Gilles Deleuze w książce *Nietzsche et la philosophie* (1962) tak opisuje „der Mensch des *ressentiment*”:

Człowiek resentymentu nie potrafi i nie chce kochać, ale chce być kochany. Chce być kochany, żywiony, pojony, pieszczony, usypiany. On, bezsilny, cierpiący na niestrawność, zimny, cierpiący na bezsenność, niewolnik. Toteż człowiek resentymentu wykazuje ogromną wrażliwość: wobec wszelkich poczynań, jakie niezdolny jest przedsięwziąć, sądzi, że najmniejszą kompensacją, jaka jest mu należna, jest właśnie ciągnięcie z tego korzyści⁴⁵.

Zakończenie

Pismo polemiczne *Zur Genealogie der Moral* ukazuje dojrzałą myśl filozoficzną Nietzschego. Jego badanie genealogiczne nad moralnością może być porównywane do *The Natural History of Religion* (1757) Davida Hume’a bądź innych oświeceniowych studiów tego typu. Niewątpliwie Nietzsche w swojej pracy ujawnia się jako psycholog. Nie opracował, co prawda, kompletnego studium życia psychicznego, jak John Locke czy Wilhelm Wundt. Podobnie raczej do Blaise’a Pascala lub François de La Rochefoucauld, Nietzsche obdarzony był umiejętnością opisu doświadczeń psychicznych i jako człowiek wrażliwy potrafił przeniknąć do najtajniejszych pierwiastków ludzkich projektów⁴⁶. Pewnie dlatego także wyczerpująco i starannie opisał mechanizm psychologiczny *ressentiment*. Smutne jest jedynie to, że ostatni etap jego życia naznaczony był chorobą psychiczną, która doprowadziła go ostatecznie do śmierci.

W niniejszym, eksplanacyjnym opracowaniu poświęconym problematyce *ressentiment* można dostrzec bogactwo myśli Nietzschego. Celem tego studium było wybiórcze ukazanie waloru *ressentiment* jako uczucia reaktywnego i podstawowego faktoru życia moralnego. Aby to zrealizować, przyjęta została następująca perspektywa metodologiczna:

43 Por. B. Banasiak, (*Aktywne*) *Zapomnienie*, „Lamus. Pismo Kulturalno-Artystyczne” 2 (2008), s. 10–14.

44 F. Nietzsche, *Z genealogii moralności...*, s. 33.

45 G. Deleuze, *Nietzsche i filozofia*, Warszawa 1993, s. 124.

46 Zob. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii...*, s. 169.

- 1)° Analiza leksykalna pojęcia pozwoliła nam zbadać na sposób genealogii nietzscheańskiej, jaka jest istotowa zawartość samego *terminus technicus*.
- 2)° Analiza semantyczna doprowadziła do odkrycia *ressentiment* jako pewnej postawy o charakterze moralnym, która ma właściwe miejsce w duchowo-psychicznej strukturze człowieka.
- 3)° Odkryliśmy funkcjonowanie *ressentiment* jako mechanizmu psychologicznego.
- 4)° Wykorzystując znajomość tego mechanizmu, dostrzegliśmy praktyczne zastosowanie go w wydaniu filozofii Nietzschego (dualizm: słabi–silni a zwycięstwo moralności niewolniczej).
- 5)° Wskazaliśmy na istotową rolę *ressentiment* w życiu moralnym człowieka jako panaceum służące do załagodzenia cierpienia.
- 6)° Zwróciliśmy uwagę, że ów mechanizm stanowi źródło moralności judeo-chrześcijańskiej.
- 7)° Przeanalizowaliśmy nietzscheańską antropologię człowieka opanowanego przez resentyment „*der Mensch des ressentiment*”.

Warto również zauważyć, że problematyka *ressentiment* stała się inspiracją dla innych filozofów. Temat podjął zwłaszcza Max Scheler w pracy *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen* (1912), gdzie polemizował z koncepcją Nietzschego⁴⁷. Do grona innych uczonych podejmujących motyw *ressentiment* zaliczyć można takich myślicieli, jak: Max Weber, Jean-Paul Sartre, Dugald Stewart, René Girard, Marc Angenot, Marc Ferro, Stefano Tomelleri. Pojęciem *ressentiment* posłużył się także Karol Wojtyła w swoim wykładzie etyki seksualnej *Miłość i odpowiedzialność* (1986).

Bibliografia

- Banasiak B., (*Aktywne*) *Zapomnienie*, „Lamus. Pismo Kulturalno-Artystyczne” 2 (2008), s. 10–14.
- Bittner R., *Ressentiment*, w: *Nietzsche, Genealogy, Morality. Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals*, red. R. Schacht, Berkeley–Los Angeles–London 1994, s. 127–138.
- Czachorowski M., [hasło:] *Resentyment*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. VIII, Lublin 2007, s. 764–765.
- Deleuze G., *Nietzsche i filozofia*, Warszawa 1993.
- Doroszewski W., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1965.

⁴⁷ Zob. F.S. Festa, *Das Ressentiment. Da Nietzsche a Scheler: quale edificazione della morale?*, Roma 2013, s. 5–60.

- Festa F.S., *Das Ressentiment. Da Nietzsche a Scheler: quale edificazione della morale?*, Roma 2013.
- Frosztęga B., Karna J., Krzyżanowska D., *Wielki słownik polsko-francuski*, t. 3, Warszawa 1981.
- Gibbs L., *Aesop's Fables in Latin: Ancient Wit and Wisdom from the Animal Kingdom*, Illinois 2009.
- Gorczyca J., *Essere per l'altro. Fondamenti di etica filosofica*, Roma 2011.
- Hartman J., *Doctor perversus*, w: F. Nietzsche, *Z genealogii moralności*, Kraków 2006, s. 127–141.
- Janaway C., *Beyond Selflessness. Reading Nietzsche's Genealogy*, Oxford–New York 2009.
- Krajewski K., [hasło:] *Resentiment*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. XVII, Lublin 2012, s. 16.
- La Fontaine J. de, *Bajki*, Warszawa 1876.
- Legowicz J., *Zarys historii filozofii*, Warszawa 1976.
- Magris A., *Nietzsche*, Brescia 2003.
- Malinowski M., *Resentiment*, <https://obcyjezykpolski.pl/resentiment/> (dostęp: 10.10.2020).
- Migotti M., *Slave Morality, Socrates, and the Bushmen: A Critical Introduction to „On the Genealogy of Morality”*, Essay I, w: C.D. Acampora, *Nietzsche's On the Genealogy of Moral*, Lanham 2006, s. 109–129.
- Miller Ch.A., *Nietzsche's Discovery of Dostoevsky*, „Nietzsche-Studien” 2 (1973), s. 202–257.
- Montinari M., *Cronologia*, w: F. Nietzsche, *Genealogia della morale*, Milano 2011, s. 161–165.
- Nietzsche F., *Z genealogii moralności*, Kraków 2006.
- Orsucci A., *Genealogia della morale. Introduzione della lettura*, Roma 2001.
- Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, t. II, Gdańsk 2000.
- Richardson J., *Nietzsche's System*, Oxford–New York 1996.
- Salaquarda J., *Nietzsche and the Judaeo-Christian tradition*, w: B. Magnus, K.M. Higgins, *The Cambridge Companion to Nietzsche*, New York 1996, s. 103–104.
- Sans G., *Al crocevia della filosofia contemporanea*, Roma 2010.
- Skirl M., *Ressentiment*, w: *Nietzsche Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, red. H. Ottmann, Stuttgart 2000, s. 312–313.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa 1994.
- Stellino P., *Affekte, Gerechtigkeit und Rachein Nietzsches Zur Genealogie der Moral*, w: *Nietzscheforschung Jahrbuch der Nietzsche-Gesellschaft*, red. V. Gerhardt, R. Reschke, vol. XV, Berlin 2007, s. 247–256.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. 3, Warszawa 2002.
- Yovel Y., *Nietzsche and the Jews: The Structure of an Ambivalence*, w: C.D. Acampora, *Nietzsche's On the Genealogy of Moral*, Lanham 2006, s. 277–289.

RESSENTIMENT JAKO UCZUCIE REAKTYWNE I FAKTOR ŻYCIA MORALNEGO
W ŚWIETLE STUDIUM GENEALOGICZNEGO FRIEDRICHA NIETZSCHEGO
ZUR GENEALOGIE DER MORAL. EINE STREITSCHRIFT

Streszczenie

Friedrich Nietzsche (1844–1900), krytyk zachodniej kultury, a w szczególności chrześcijaństwa, jest autorem polemicznego studium nad różnorodnymi przejawami konstytuowania się moralności *Zur Genealogie der Moral* (1887). Według niemieckiego filozofa ważny w badaniu genealogicznym nad moralnością wydaje się *ressentiment*. Ten specjalistyczny termin, dla którego Nietzsche nie znajduje odpowiednika w rodzimym języku, to klucz do zrozumienia nowej konstrukcji moralności w perspektywie przewartościowania wartości (*Umwertung aller Werte*).

Niniejszy artykuł jest próbą selektywną opisu *ressentiment* jako uczucia reaktywnego i faktu życia moralnego człowieka poprzez ukazanie zakresu semantycznego pojęcia i przedstawienie funkcjonowania mechanizmu psychologicznego, jego znaczenia i konsekwencji, które wywołuje. Analiza leksykalna pojęcia pozwala nam zbadać, na sposób genealogii nietzscheańskiej, jaka jest istotowa zawartość samego *terminus technicus*. Analiza semantyczna doprowadza do odkrycia *ressentiment* jako pewnej postawy o charakterze moralnym, która ma właściwe miejsce w duchowo-psychicznej strukturze człowieka. *Ressentiment* sprowadza się do przeżywania nieprzyjemnych uczuć, wymierzonych zazwyczaj przeciw innemu człowiekowi. Wykorzystując znajomość tego mechanizmu, dostrzec można praktyczne jego zastosowanie w wydaniu filozofii Nietzschego. Chodzi tu o dualizm: słabi–silni a zwycięstwo moralności niewolniczej. Istotowa rola *ressentiment* w życiu moralnym człowieka jawi się zatem jako panaceum służące do załagodzenia cierpienia. To lek ułatwiający zniwelowanie bólu (*Weltschmerz*), który zatruwa życie człowieka. Produktem *ressentiment* jest moralność niewolnicza, która odniosła zwycięstwo w dziejach z powodu słabości ludzkiej kondycji jako „zwierzęcia chorego”. Ów mechanizm stanowi źródło moralności judeo-chrześcijańskiej. *Ressentiment* wytoczył zatrute wartości chrześcijaństwa, a w efekcie całej cywilizacji europejskiej i kultury dekadencjonalnej. W *Zur Genealogie der Moral* Nietzsche wielokrotnie opisuje człowieka opanowanego przez resentyment: „der Mensch des *ressentiment*”. Człowiek opanowany przez *ressentiment* to „piwniczne zwierzę, pełne zemsty i nienawiści”, odkrywca nieczystego sumienia.

Słowa kluczowe: Nietzsche, resentyment (*ressentiment*), moralność niewolnicza, genealogia

Nota autorska

Tomasz Drożyński – duchowny rzymskokatolicki, doktorant na Wydziale Filozofii Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, członek zespołu badawczego filozofii społeczno-politycznej PUG Roma, koordynator duchowny duszpasterstwa małżeństw i rodzin polonijnych w Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech, członek Rady ds. Rodzin Polonijnych przy Delegacie KEP ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej; e-mail: xtomaszd@gmail.com.